

Helsinki 28.11.2006

Tiedotusvälineille
Julkaisuvapaa 30.11.2006 klo 10.00

Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa

Kysymys lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta nousee tavallisimmin esiin, kun perhe hajoaa tai kun vanhemmat eivät alun alkaenkaan asu yhdessä. Erotilanteessa vanhempien tulisi tehdä päätös ainakin siitä, kumman luona lapsi jatkossa asuu ja siitä, kuinka lapsen ja etävanhemman tapaamiset tulevaisuudessa toteutetaan. Mikäli vanhemmat ovat lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista erimielisiä, asia voidaan viedä tuomioistuimen ratkaistavaksi.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tuoreessa tutkimuksessa *Elisa Valkama & Marjukka Litmala: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa (OPTL:n julkaisuja 224)* on selvitetty tuomioistuimissa käsiteltyjen huoltoriitojen määrä ja yleisyys. Tutkimuksessa on tarkasteltu myös jutussa esitettyjen vaatimusten sisältöä ja huoltoriitojen lopputulosta. Tutkimus kuvaa myös oikeusprosessin kulkua ja sen kokonaiskestoja sekä sosiaalitoimen roolia prosessissa. Lisäksi tutkimus tuottaa yleistä informaatiota huoltoriidan osapuolten ikä- ja sukupuolijakaumista, perhesuhteista, lapsista ja sosioekonomisesta asemasta.

Tutkimus perustuu laajaan, kaikista Suomen käräjäoikeuksista vuodenvaihteessa 2005–2006 koottuun oikeudenkäyntiaineistoon (n=529). Tutkimusaineisto koostuu käräjäoikeuksissa varsinaisasioina sekä avioeron liitännäisinä käsitellyistä lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista asioista.

Tutkimus on osa Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen yleisen yksikön painopistealueena olevaa perhe-elämän oikeusoloihin keskittyvää tutkimushankekokonaisuutta. Näiden tutkimusten tarkoituksena on erilaisten empiiristen aineistojen avulla luoda kuvaa perhe-elämää koskevan sääntelyn toteutumisesta käytännössä.

Käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain noin 2 000 huoltoriitaa

Yleisissä alioikeuksissa käsiteltyjen huoltoriitojen kokonaismääräksi voidaan arvioida noin 2 000 tapausta vuodessa. Näistä tapauksista valtaosa (80 %) käsitellään tuomioistuimissa niin sanottuina varsinaisasioina ja 20 prosenttia avioeron liitännäisvaatimuksina. Huoltoriitojen suhteellinen osuus on siis noin 4–5 prosenttia kaikista – joko sosiaalitoimissa tai tuomioistuimissa – vuosittain ratkottuista lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskevista asioista. Kaikkiaan näitä asioita on käsitelty vuosittain siis noin 42 000 kappaletta.

Riitaisten tapausten osuus kaikista käräjäoikeuksissa varsinaisasioina käsitellyistä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista on noin 70 prosenttia. Tutkimuksen perusteella riidat olivat yleisimpiä tapauksissa, joissa haettiin muutosta aiempaan huolto- tai tapaamisratkaisuun. Lapsen huoltoa koskevissa ensiratkaisuissa riitaisten tapausten osuus oli hieman yli puolet tapauksista (53 %). Noin kolmasosa tuomioistuimissa varsinaisasioina käsitellyistä lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevista asioista voidaan luokitella riidattomiksi.

Kaikkiaan näyttäisi siltä, että valtaosa vuosittain tehdyistä lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista ratkaisuista on käytännössäkin toimivia. Tätä näkökulmaa tukee tuomioistuimissa ratkaistavien asioiden ja toisaalta aiempien sopimusten ja päätösten muuttamisen suhteellisen vähäinen määrä. Toisaalta avoliitossa syntyneiden lasten lisääntyminen ja lapsiperheiden yleistyneet avioerot ovat johtaneet siihen, että lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden vuotuinen kokonaismäärä on jatkuvasti lisääntynyt. Määrä on yli kolminkertaistunut viimeisten runsaan 15 vuoden kuluessa. Kokonaismäärän kasvu saattaa sinänsä ennakoida myös huoltoriitojen lisääntymistä jatkossa. Tutkimusaineiston pohjalta voidaan esittää myös päätelmä, että huoltoriidat keskittynevät jatkossa tavallisimmin aiempien sopimusten tai päätösten muuttamiseen.

Isät ovat aktiivisia lasta koskevissa asioissa

Hieman yli puolet huoltoriidoista – mukaan lukien sekä ensi kertaa käsittelyyn tulevat että niin sanotut muutoshakemukset – oli käynnistynyt oikeusprosessina lapsen äidin hakemuksesta. Isien aktiivisuus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa oli kuitenkin merkittävä: lähes puolessa kaikista riitatapauksista prosessin oli laittanut vireille lapsen isä. Tämä tulos ei täysin vastaa sitä julkisuudessaakin esitettyä huolta isien syrjäytymisestä ja passiivisuudesta lasta koskevissa asioissa. Tässä tutkimusaineistossa yleisin huoltoriidan osapuolten yhdistelmä oli lähivanhempi äiti ja etävanhempi isä (75 %).

Lapsen huoltomuotoa koskevat vaatimukset olivat tutkimusaineistossa selvästi yleisimpiä (70 %). Vaatimukset lapsen yksinhuollosta olivat yleisimpiä äitien keskuudessa. Vastaavasti vaatimuksissa lapsen huollon määräämisestä molemmille vanhemmille yhteisesti hakijana oli lähes yhtä usein lapsen äiti tai isä.

Toiseksi yleisin hakemuksissa esitetty vaatimus koski lapsen asumista. Lapsen asumista koskevista vaatimuksista 60 prosentissa vaadittiin päätöstä lapsen asumisen määräämisestä äidin luokse ja neljässä tapauksessa kymmenestä isän luokse.

Lapsen tapaamisoikeutta koskevia vaatimuksia tarkasteltaessa havaittiin, että yleensä lapsen etävanhempi isä vaati tapaamisoikeuden vahvistamista tai laajentamista.

Olosuhdeselvitys on laadittu joka toisessa huoltoriitatapauksessa

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on hankittava kaikki ratkaisun kannalta tarpeellinen tieto. Kunnan sosiaalitoimelta pyydyttävä olosuhdeselvitys perheen tilanteesta on yksi keino, jolla asian ratkaisemiseksi saadaan lisäinformaatiota. Tässä tutkimuksessa tuomioistuin oli päätenyt olosuhdeselvityksen hankkimiseen hieman yli puolessa (55 %) huoltoriitatapauksia. Aineiston perusteella näyttäisi siltä, että sosiaalitoimelle kohdistetut olosuhdeselvityspyynnöt eivät kaikkiaan ole niin yleisiä kuin aiemmin on oletettu.

Tuomioistuin oli päätenyt selvityksen hankkimiseen useammin tilanteissa, joissa vanhemmat olivat riidelleet lasta koskevista asioista oikeudessa jo aikaisemmin. Olosuhdeselvitys oli pyydetty yleensä myös tapauksissa, joissa perheeseen oli kohdistunut lastensuojelutoimia tai lapsen vanhemmilla oli päihde- tai mielenterveysongelmia.

Sosiaalitoimen olosuhdeselvityksen laatiminen kestää kuitenkin useimmissa tapauksissa huomattavan pitkään, keskimäärin noin 6 kuukautta. Joissakin ruuhka-Suomen kaupungeissa selvitystyön laatiminen saattaa kestää peräti vuoden.

Näyttäisi myös siltä, että tuomioistuimen päätökset huoltoriidoissa ovat edelleen voimakkaasti sosiaalitoimen selvitysten varassa. Itsenäinen tuomioistuin nojaa siis vahvasti sosiaalitoimen asiantuntemukseen. Tutkimuksessa havaittiin, että lähes yhdeksässä tapauksessa kymmenestä tuomioistuimen päätös oli sama tai osittain sama kuin sosiaalitoimen esittämä ehdotus jutun ratkaisemiseksi. Tutkimusaineiston perusteella ehdotusten ja päätösten välillä oli eroja erityisesti niin sanotuissa tasapeliriidoissa, joissa molemmat vanhemmat olivat tasavahvoja huoltajakandidaatteja. Todennäköisesti suuressa osassa tapauksia sosiaalitoimen ehdotus jutun ratkaisemiseksi onkin lapsen kannalta paras ratkaisu, mutta näin ei välttämättä ole aina. Kysymys on myös vanhempien ja lapsen oikeusturvasta. Periaatteessa yhden lausunnon perusteella voidaan ratkaista lapsen koko tulevaisuus.

Huolto-oikeudenkäynti kestää käräjäoikeudessa keskimäärin 8 kuukautta

Oikeusprosessin kesto oli tässä tutkimuksessa keskimäärin kahdeksan kuukautta. Kaikista huoltoriitatapauksista noin neljäsosa oli ratkaistu alle neljässä kuukaudesta ja lähes puolessa tapauksia asian käsittely oli kestänyt kaikkiaan yli yhdeksän kuukautta. Kun käsittelyaikoja tarkasteltiin asiatyypeittäin, havaittiin että oikeudenkäynnin kesto oli pisin huollon muutosratkaisuissa ja nopeimmin asia oli ratkaistu tapauksissa, joissa haettiin muutosta lapsen tapaamisoikeuteen.

Periaatteessa päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tulisi tehdä kuitenkin suhteellisen lyhyessä ajassa. Asian nopeaa käsittelyä puoltaa se, että silloin esimerkiksi niin sanotut vakiintuneet olosuhteet eivät pääse vaikuttamaan päätöksen sisältöön. Toisaalta asian ratkaisuaika ei voine olla mikään itseisarvo sinänsä, onhan kyse kuitenkin vaikeista ja monimutkaisista asioista. Ratkaisua haetaan tulevaisuutta varten ja lähtökohtana tulisi olla lapsen etu, joten vaikeissa tapauksissa informaation hankkiminen ratkaisun perustaksi saattaa viedä aikaa.

Huoltoriita päättyy tuomioistuimessa usein vanhempien sovintoon

Tämän tutkimusaineiston valossa huoltoriita ratkesi lähes puolessa tapauksia (49 %) vanhempien sovintoon asiassa. Joka neljännessä tapauksessa hakemus oli hyväksytty ja 13 prosentissa tapauksia hakemus oli hylätty. Asia oli rauennut tai jäänyt sillensä joka kymmenennessä tapauksessa.

Sovintojen prosentuaalinen osuus on verrattain suuri, kun otetaan huomioon asian vaikea ja konfliktille herkkä luonne. Näyttäisi siltä, että sovinto on helpoimmin saavutettavissa silloin, kun vanhempien riidan aihe liittyy vain yhteen lasta koskevaan asiaan, kuten esimerkiksi lapsen tapaamisoikeuteen. Jutun päättyminen sopuratkaisuun on myös todennäköisempää tapauksissa, joissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätetään ensimmäistä kertaa.

Joka kolmannessa päätöksessä lapsen lähivanhemmaksi määrättiin isä

Lapsen asumisen osalta 65 prosentissa huoltoriitatapauksia tuomioistuin oli päättänyt, että lapsen tulee asua äidin luona. Joka kolmannessa tapauksessa oli tehty

päätös lapsen asumisesta isän luona. Loppuosassa tapauksia oli päätetty lapsen asumisesta vuoroviikoin kummankin vanhemman luona tai lasten asuminen oli jaettu siten, että osa lapsista asui äidin luona ja osa isän luona.

Tutkimuksen valossa isien asema tuomioistuimen lopullisessa päätöksessä ei ollut niin synkkä, kuin mitä aiemmin on oletettu. Aihetta sivuavissa julkisissa puheenvuoroissa on aiemmin esitetty, että tuomioistuimet suosisivat päätöksissään äidin lähivanhemmuutta. Tuomioistuinratkaisusta ei näiltä osin ole juurikaan ollut saatavilla tutkimustietoa. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella äitien osuus lapsen lähivanhempana on kuitenkin selvästi pienempi tuomioistuinratkaisuisissa kuin sosiaalitoimen vahvistamissa sopimuksissa. Tutkimustulosten perusteella isillä on siis oikeuskäytännönkin valossa lähes yhtäläiset mahdollisuudet toteuttaa tasarvoista vanhemmuutta kuin äideillä.

Tuomioistuimen lopullisen päätöksen sisältöä tarkasteltaessa havaittiin, että kaikista huoltoriitatapauksista lähes puolessa (48 %) tuomioistuin oli antanut päätöksen lapsen yhteishuollosta. Lähes 10 prosentissa tapauksia oli päätetty lisäksi niin sanotusta rajoitetusta yhteishuollosta, eli vanhempien yhteishuollosta täsmennyin työnjakomääräyksin. Lapsen huolto oli uskottu yksin äidille kolmasosassa tapauksia ja yksin isälle joka kymmenennessä tapauksessa.

Tapaamiskäytännöt ovat muuttuneet joustavimmiksi

Kaikkiaan seitsemässä tapauksessa kymmenestä tuomioistuin oli antanut päätöksen lapsen tapaamisoikeudesta. Viikonlopputapaamisista vakiintuneen käytännön mukaisesti oli päätetty vain noin neljässä tapauksessa kymmenestä. Noin puolessa tapauksia tuomioistuin oli tehnyt päätöksen lapsen tapaamisoikeudesta tapauskohtaisesti räätälöiden. Räätälöidyt päätökset tapaamisoikeudesta olivat sisällöltään muun muassa seuraavanlaisia: lapsi tapaa muualla asuvaa vanhempaansa joka toinen viikonloppu torstai-illasta maanantai-aamuun tai viikonlopputapaamisten lisäksi lapsi tapaa etävanhempaansa arki-iltoina. Päätökset valvotuista tapaamisista olivat aineistossa melko harvinaisia (12 %).

Vaikuttaa siltä, että tapaamisoikeuskäytännöt ovat muuttuneet joustavammiksi kuin aikaisemmin. Perinteisen ”joka toinen viikonloppu” -mallin sijasta yhä useammin lapsen tapaamisoikeudesta tehdään päätös tapauskohtaisesti harkiten. Tapaamisoikeuden laajuus voidaan näin määrittellä yksilöllisesti sen mukaan, mikä parhaiten vastaa lapsen etua.

Lastensuojelun asiakkuus on huoltoriidoissa huomattavan yleistä

Tutkimusaineiston kokonaistarkastelu osoitti, että lastensuojelun asiakkuus näyttäisi olevan kaikkiaan yleisempää huoltoriidoissa kuin koko väestössä keskimäärin. Prosentuaalisesti kaikista huoltoriitatapauksista lastensuojelun asiakkuus oli noin kolmasosalla (32 %) perheistä. Lastensuojelun asiakkuus oli suhteessa yleisintä tapauksissa, joissa haettiin muutosta aiempaan huolto- tai tapaamissopimukseen. Huollon muutosratkaisuisissa jopa 42 prosentilla perheistä oli asiakkuus lastensuojeluun.

Noin puolessa lastensuojelutapauksia perhettä oli tuettu lastensuojelun avoimuuden tukitoimin. Näissä tapauksissa perheelle oli järjestetty esimerkiksi terapiapalveluja tai lapselle henkilökohtainen tukiperhe. Loppuosassa tapauksia lapsi oli ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle joko avoimuuden tukitoimena tai huostaan

otettuna. Tämän aineiston valossa lastensuojelutoimet oli käynnistetty useimmiten lapsen huoltajan päihdeongelman takia. Lastensuojelun asiakkuus oli tavallinen myös silloin, kun lapsen huoltajalla oli mielenterveysongelmia tai lapsi oli joutunut pahoinpitelyn kohteeksi.

Joka neljännellä perheellä on aiempia huolto-oikeudenkäyntejä taustalla

Lasten huoltoriitoihin liittyvä erityiskysymys on niin sanotut huoltoriitakierteet eli krooniset huoltoriidat. Näissä tapauksissa lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan. Tutkimusaineiston perusteella joka neljännessä (25 %) tapauksessa huoltoriidan taustalla oli aiempia lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä. Tutkimuksen perusteella huoltoriidan pitkittyminen ja komplisoituminen on otollisinta tilanteissa, joissa vanhemmat ovat hiljattain päättäneet parisuhteensa ja joissa kumpikin vanhempi vaatii lapsen yksinhuoltajuutta.

Pitkittyneissä huoltoriidoissa myös perheen psykososiaaliset ongelmat olivat yleisiä, useissa tapauksissa perheellä oli asiakkuus lastensuojeluun. Pitkäaikaiset huoltoriidat rasittavat luonnollisesti eniten perheen lasta. Huoli lapsen hyvinvoinnista huoltoriidan keskellä onkin aiheellinen. Monien vaikeiden huoltoriitojen kohteeksi joutuneet lapset ovat usein erityisavun tarpeessa.

Huoltoriidan kohteena olevista lapsista valtaosa on kouluikäisiä

Kaikista huoltoriidan kohteena olevista lapsista noin kolmasosa oli alle kouluikäisiä ja 70 prosenttia oli tätä vanhempia. Joka kymmenes lapsi oli alle 2-vuotias ja neljäsosa lapsista oli iältään 3–6-vuotias. Ikäryhmään 7–12 vuotta kuului lapsista reilu kolmasosa ja niin ikään joka kolmas oli iältään 13–17 vuotta. Nuorin lapsi oli vain muutaman kuukauden ikäinen ja vanhin oli 17-vuotias.

Lasten ikäjakauksissa oli odotetusti eroja sen mukaan, päätettiinkö huollosta ja tapaamisoikeudesta ensimmäistä kertaa, vai oliko kyseessä aiemman sopimuksen muuttaminen. Ensiratkaisuissa yli puolet lapsista oli huoltoriidan aikana alle kouluikäisiä kun taas huollon muutosratkaisuissa alle kouluikäisiä lapsi oli vain kolmasosa. Eroa kuvaa myös se, lapsen keskimääräinen ikä oli ensiratkaisuissa 5 vuotta ja muutosratkaisuissa 10 vuotta.

Kaikkiaan näyttää siltä, että huoltoriita koskettaa enimmäkseen kouluikäisiä lapsia. Toisaalta pienten lasten osuus huoltoriidoissa on myös melko korkea. Noin 35 prosentissa tapauksia lapsi oli alle 6-vuotias. Aineiston perusteella hyvin pieniä lapsia koskevissa riidoissa oli useimmiten kyse lapsen huoltomuodosta ja asumisesta.

Huoltoriidat ovat nuorten vanhempien keskuudessa harvinaisia

Tutkimusaineiston perusteella ikäryhmä 35–44-vuotiaat muodosti huoltoriidan osapuolista suurimman ryhmän. Nuorin huoltoriidan osapuolena ollut vanhempi oli iältään 20 vuotta ja vanhin 62 vuotta. Huoltoriidat olivat nuorten (alle 24 vuotta) vanhempien keskuudessa harvinaisia.

Vanhemmista noin 65 prosenttia työskenteli joko palkansaajana tai toimi yksityisyrittäjänä. Työelämän ulkopuolella oli vanhemmista peräti 35 prosenttia. So-

sioekonomisen ammattiluokituksen perusteella valtaosa vanhemmista kuului työntekijöiden ryhmään.

Kokonaiskuvan luominen lapsen huoltajuudesta riitelevistä vanhemmista on verrattain vaikeaa. Edellisten taustatietojen perusteella voidaan kuitenkin määritellä joitakin erityispiirteitä. Huoltoriidan osapuoli on tyypillisesti 35–44-vuotias, eronnut, perheasemaltaan yksinhuoltaja (yksi vanhempi ja lapsi), palkansaaja, pienituloinen ja sosioekonomiselta asemaltaan työntekijöiden ryhmään kuuluva. Tutkimusaineiston perusteella tähän ryhmään kuuluvat vanhemmat muodostivat suurimman ryhmän. Tämän lisäksi vanhemmissa oli toki myös sellaisia, jotka eivät välttämättä sopineet edellä mainittuun määritelmään. Huoltajuuskiistat eivät olleet harvinaisia myöskään tapauksissa, joissa vanhemmat olivat korkeasti koulutettuja, hyvätuloisia tai muutoin korkeassa sosioekonomisessa asemassa.

Lisätietoja:

tutkija Elisa Valkama

puh. 010 366 5328
gsm 041-507 7190
e-mail elisa.valkama@om.fi

tutkimusjohtaja Marjukka Litmala

puh. 010 366 5359
gsm 050-356 4102
e-mail marjukka.litmala@om.fi

Tutkimus on 30.11.2006 klo10.00 OPTL:n kotisivuilla <http://www.optula.om.fi/>

Julkaisun voi tilata Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta puh. 010 366 5355